

באיזו זכות יצאנו ממצרים

ידוע כי עם ישראל היו שקועים במצרים בארבעים ותשעה שיערי טומאה. גם בשעת קריעת ים סוף קטרג השטן מפני מה להטביע את המצריים ולהציל את היהודים? הרי "אלו מגלי עריות וגם אלו, אלו שופכי דמים וגם אלו" (זהר ח"ב דף קע:). מה עדיפות אלו על אלו? וכן "בשעה שבא [משה] ואמר לישראל בחודש הזה אתם נגאלים, אמרו לו: 'משה רבינו, היאך אנו נגאלים? וכל מצרים מטונפת מעבודת כוכבים שלנו!'. אמר להם: 'הואיל והוא חפץ בגאולתכם, אינו מביט בעבודת כוכבים שלכם אלא מדלג על ההרים'" (מדרש שיר השירים, ב, פסקא קול דודי דופק. מקור נוסף שעבדו ע"ז נמצא בילקוט שמעוני, בשלח, סוף רמז רל"ד).

הדרשן שערך בפנינו סדר ליל פסח דורש על הפסוק "ואת עירום ועריה" שהיו בני ישראל מחוסרי כל מצוה שהיא, ונזקק הקב"ה להטיל עליהם מצוות דם ברית מילה וכן דם קרבן פסח, ורק אז בישר להם "בדמייך חיי, בדמייך חיי!". ואלו הם המצוות הראשונות בהן נצטוו כלל ישראל.

וצריך עיון, הרי עוד לפני מכת בכורות, וגם לפני מעשי מילה ופסח, כבר ה' התחיל ברצף של עשרת המכות וגם הבטיח בסנה להוציא אותם ולהביאם לארץ הקודש. במה זכו לכך? איזו זכות היתה להם?

שאלה זו שאלו חז"ל. ענו על כך: "בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים: [א] שלא שינו את שמם, [ב] ואת לשונם, [ג] ולא אמרו לשון הרע [זה על זה לאומות העולם]. שנאמר 'דבר נא באוזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב' (שמות יא, ב). אתה מוצא שהיה הדבר מופקד אצלם כל י"ב חודש [עד שיצאו בפועל ממצרים] ולא הלשין אחד על חבירו [לשכניהם המצריים, שאין בכוונתם להחזיר להם מה שלקחו בהשאלה]. [ד] ולא נמצא אחד מהן פרוץ בערוה [כלומר נישואי תערובת עם האומות]. וכו'. אחת [בלבד] היתה ופירסמה הכתוב שנאמר 'ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן'" (מדרש ויקרא רבה, לב). לומדים אנו מכאן ששבחם שנמנעו מלומר לשון הרע. זאת היתה אחדות לאומית לא להשמיץ את אחיהם היהודים בעיני הגוים. בכל זאת אפשר שדיברו לשון הרע בינם לבין עצמם בעניינים אחרים. ומאותה הראיה שהביאו אנו לומדים ש"פרוץ בערוה" עניינו הזדווגות עם האומות, אבל גלוי עריות שבין היהודים לבין עצמם למדנו מדברי הזוהר הנ"ל שלא נזהרו מזה.

אבל יש לתמוה אם לפי "סדר ליל פסח" לא היתה להם שום מצוה עד שנצטוו במילה וקרבן פסח, והרי כבר היתה בידם זכות ד' דברים אלו? אלא אלו הארבע אינן

"מצוות" אלא עיקרם סימני היכר לאומיים. אין ציווי בתורה או בגמרא שהאדם לא ייקרא בשם של נכרי. גם ההימנעות מלדבר שפה נכרית נמצאת רק בירושלמי (שבת פ"א ה"ד, מן י"ח גזירות) ולא הובאה להלכה ברמב"ם, שו"ע ופוסקים כי אינה בבבלי. מובן מאליה כי מי שצריך ללמוד שפה זרה מפני אומנות שלו או לצרכי מסחר, מותר לו. (ולעניין גלוי עריות עם האומות כשאינו דרך חיתון עיין בסנהדרין פב ע"א). ועניין לשון הרע בו מדובר כאן הוא לא לגלות סודות ישראל וסתריהם לאומות העולם, ואין זה מפורש בתורה.

זאת אומרת שאמנם נכון לא היו בידיהם של ישראל מצוות, אבל היתה להם גאווה לאומית. התפארו במה שהם יהודים ואינם דומים לאומות העולם. זכות עצומה זו היא עוד יותר נחשבת מכל המצוות, כי היא בסיס להם. למה הדבר דומה? אל מדות טובות שהתורה לא צייתה עליהן, כי הן קודמות ויקרות ערך יותר מכל מצוה שהיא (גר"א על מגילת אסתר, פרק י). תכונות לאומיות אלו הם אבני יסוד לכל הבניין! וליהודים היו "מגילות" שקבלו מאבותיהם, בהם השתעשעו על הבטחת גאולתם העתידה (מדרש שמות רבה, פרשה ה).

מבאר זאת מהר"ל (בספר "גבורות השם", פרק מג עמ' קסה) שמספר ארבע כאן הוא מדויק, אין להוסיף עליהם ואין לגרוע מהם. ואומר כי חלקי האדם הם הגוף והנפש. עצם האנושיות חלה על האדם מפני שני חלקים אלו ביחד, וזהו הענין השלישי. וגם כל אדם יש לו זהות האומה אליה הוא משתייך, זהו הענין הרביעי. הא כיצד? עניין ההזדווגות לזולת הוא עניין חומרי וגופני. היו ישראל מצויינים בכך שאפילו אם בן נכר היה רוצה בהם, הרגישו בזה פחיתות מעלה לבגוד בישראליותם. הרגישו שהם עשויים מחומר אחר.

ועניין לשון הרע, כלומר לא לגלות מסתריהם לנכרים, היא תכונת הנפש. כי האדם מיוחד בכך שיש בו כח הדיבור. אפשרות זו להגדיר בהפשטה רעיונות שיש בו, להעביר מידע לאוזניו של השומע, היא עניין של הנפש. אמנם גם בהמות וחיות מביעים קולות למושגי יסוד כמו אוכל, זיווג, פחד מהסכנה או צער. אבל חוץ מאוצר מלים מצומצם מאוד, אין בהם יכולת לנהל שיחה ממושכת. יש בכך כושר רוחני.

המושג השלישי שהזכרנו, אנושיות האדם המרכיב בתוכו גם היסוד החומרי וגם היסוד הרוחני, מוגדר ע"י שמו של האדם. הוא יחודי ונבדל מכל אדם אחר ע"י הגדרת שמו. על פי עומק הקבלה גם אפשר להבחין מה אופיו של האדם ומה הן תכונותיו אם יודעים לחקור בשמו. וכך עשה רבי מאיר בעל הנס (יומא פג ע"ב). יש בחז"ל עשרות דרשות על פי שמו של האדם הניתן לו ע"י הוריו (ברכות ז ע"ב ועוד). אין הדבר במקרה, אלא השם שנתנו הוריו אחרי לידתו מכון ע"י השגחת ה' (אריז"ל, סוף ספר "שער מאמרי רז"ל", וכן "קול התור" לתלמיד הגר"א, פ"ג פסקא י). ולכן מחליפים לחולה את השם שלו כדי לשפר את גזר דינו (ראש השנה טז ע"ב).

אבל הענין הרביעי, קשרו של האדם עם אומתו מתבטאת ע"י השפה שהוא מדבר. לכל עם יש סגנון דיבור ואוצר מלים שלו. החוקרים עמדו על כך כי לערבים יש עשרים ושמונה מלים שונות להבחין בין זנים שונים או שימושים שונים של הסוסים, כי בזה יש להם התעניינות גדולה. (סוס מירוך, סוס מלכותי, סוס לעגלות, סוס לשעשוע הילדים וכיו"ב). ובישראל יש רק מלים בודדות לעניין הסוס. לעומתם בישראל יש עשר תיבות להבחנות שונות של "חכמה" (תבונה, דעת, מזימה, השכלה, חקירה, לימוד, תושיה וכו') וככל שחקר הרב נפתלי הרץ וייזל ב"גן נעול" והביא עשרות ראיות להבין ההבדלים ביניהם. כי נושא זה מעניין את ישראל יותר מהרבה עניינים אחרים. זאת אומרת, כיון שישראל היו מיוחדים בשינוי מהאומות גם בחומר הגוף, גם בענייני הנפש, גם בשמותיהם הפרטיים וגם בלשון המחברת כל בני האומה יחד והם משתתפים באותם המושגים; בזאת יש לישראל בסיס לאומי משותף, ובזה נבדלו מהמצריים למרות שהיו נוהגים בארחות חייהם כמותם, לצערנו. (הזכיר מהר"ל עוד על יחודיות הלשון של כל אומה ואומה ב"אור חדש", דף סג).

ואמנם יש האומרים שהיתה לישראל זכות נוספת במה שלא שינו את מלבושיהם (ילקוט שמעוני, בלק, רמז תשס"ח; פסקתא זוטרת, לקח טוב, על שמות ו, ו. ואלו הם מדרשים מאוחרים שנכתבו זמן קצר לפני תקופת רמב"ם) אבל הענין הזה לא הוזכר על ידי חז"ל הקדמונים. ולמה? אלא זו היא מצוה מהתרי"ג "ובחוקותיהם לא תלכו" כמו שפסק רמב"ם (הל' ע"ז פי"א ה"א). כיון שזו מצוה דאורייתא, היא לא נכללת בהנהגות הטובות שהיו סיבות לאומיות להגדרתם של ישראל כעם סגולה, גם בלי קיום המצוות.

ברור שההלכה למעשה היא שהגבר לא ילבש בגדים הנהוגים בין הנכרים באומות, אלא אם כן כבר הרבה מהיהודים נוהגים כך (וכמו שהסביר "חיי אדם" בצוואתו "בית אברהם"). וגם חובת הנשים לא לסדר את תספורת ראשיהן ופאה נכרית שלהן כמנהג פריז, ולא ללבוש בגדי שחף כמתפרסם בז'ורנל האופנה, כי עוברות בזה מצוות "ובחוקותיהם לא תלכו". כי רצונו של ה' שנהיה מובדלים מהאומות גם בלבוש.

ולכן החכמים הנהיגו לנו איסור בישול עכו"ם אפילו המאכל כולו צמחוני. ולכן הנהיגו שמי שדר ליד הגוי אין לו לטלטל דברים בשבת בחדר המדריגות של הבניין אלא אם כן יקנה מהגוי רשות, ולא די בביטול רשות, כדי שהנכרי יחשוש מלמכור לו (יהסס שמא יש בזה כישוף) והיהודי לא יהיה לו היתר לטלטל, ויצטרך להעתיק דירתו למקום אחר (מסכת עירובין סב. רש"י ד"ה אלא דכ"ע). כי למרות חוסר הנעימות בדבר, ה' רצה להעמיד חיץ בינינו לבינם. ואלו הם סימני היכר לאומיים שנהפכו למצוה.

ובכל זאת, מצאנו עוד זכות לישראל שהועילה לגאולתם. "בזכות נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים" (סוטה יא:). אלא שם מדובר שזירזו את הבעלים להוליד ילדים נוספים, למרות תנאי חיים קשים מהם סבלו. ואפילו יצאו לשדות, שם הבעלים שכבו עייפים ומיוגעים, כדי לעורר אותם על כך. וגם זאת היא סימן היכר לאומי, להגדיל מספר אוכלוסייתנו. ולא כיוונו לשם מצוה, כי טרם נצטוו על מצוה כזו. כי אפילו

בברכת ה' לנח ולצאצאיו (בראשית ט, ז) המצוה היא רק להוליד בן ובת בלבד, וכל הנוסף על כך הוא תוספת מדרבנן בלבד ועדיין לא נצטוו על כך. ואפשר שהמדרש (ויקרא רבה, לב) שהבאנו למעלה בדברינו לא החשיב זאת כי דברו מבחינת זכותם של הגברים לבד.

הסיכום בדברינו כי אין להחשיב בלבד את חובות הדת, המצוות והחוקים וכו' בלי להוקיר את חובותינו הלאומיות. היחס ביניהם הוא כמו בין המצוות המעשיות לבין הבסיס הנפשי. (והאריך בזה הרב אברהם קוק, אגרות ח"ב עמ' קפו, ויש בסיס לדבריו בדברי רמח"ל, ב"דעת תבונות", דף קפא, פסקא קס ד"ה והנה עוד ענין עיקרי).

ועוד כותב הרב אברהם קוק: "כל קניניה של האומה שהם חביבים עליה מצד רוחה הלאומי, כולם רוח אלהים שורה בס: ארצה, שפתה, תולדותה (ההיסטוריה שלה) מנהגיה. ואם המצא תמצא בזמן מן הזמנים התעוררות רוח כזאת שיאמרו כל אלה בשם רוח האומה לבדה, וישתדלו לשלול את רוח האלהים [תוספת המעתיק: כלומר ישללו המצוות המעשיות] מעל כל הקנינים הללו וכו'; מה צריכים אז צדיקי הדור לעשות? למרוד ברוח האומה אפילו בדיבור, ולמאוס את קניניה? זהו דבר שאי אפשר. רוח ה' ורוח ישראל, אחד הוא. אלא שהם צריכים לעבוד עבודה גדולה לגלות את האור והקודש שברוח האומה" ("אורות", דף סד, פסקא ט).

ועוד כתב: "וצריך כל צדיק להגביר בעצמו ובעולם את אש האהבה הלאומית בישראל, ולהגבירה בכל מיני השפעות שבעולם; ובטוח יהיה שסוף כל סוף תבוא אהבה כללית זו לבישול פריה הגמור עד כדי הולדת תולדותיה, שהם המעשים, המיזות והדיעות של כל התורה כולה, בכל מלואה וטובה" ("אורות", דף עו, פסקא כג).

מובן מאילו שלאומיות ללא קודש עלולה להזדהם ("אורות", עמ' קלג-קלד, פסקא ז) ועלולה להזיק (עולת ראייה, ח"א עמ' רלד; ועמ' שטו ד"ה רהטו). אבל אם מפני חשש זה ילחם אדם לגמרי נגד הלאומיות הבריאה, הרי הוא מכחיד בזה חלק עיקרי מהתורה. תמיד צריכים להיזהר מהקיצוניות. כך אמרו חז"ל: "התורה הזו דומה לשני שבילים, אש ושלג. היטה בזה, מת באש. היטה בזה מת בשלג. מה יעשה? יהלך באמצע" (ירושלמי, חגיגה פ"ב ה"א).

עלינו להחיות שוב אש קודש של הלאומיות. נשמור נא כל אחד על שמות עבריים ונתרחק משמות לועזיים. המובחרים שבנו גם מחליפים שם משפחה שלהם לשם עברי. נשמור נא לא לשוחח איש את רעהו באידיש אלא נחזור ללשון הקודש (כמו שאמרו בחגיגה טז). ואמרו חז"ל "כל מי שהוא קבוע בא"י וכו' ומדבר בלשון הקודש וכו' מובטח לו שהוא בן עולם הבא" (ירושלמי, שבת פ"א ה"ג). וכתב "פלא יועץ" (ערך: לעז) "שמי שיוכל לדבר לעולם אפילו מילי דעלמא בלשון הקודש, קונה קדושה". וכן כתב של"ה (שבת, נר מצוה, מהד' הרב כץ, ח"ב עמ' צא פסקא סג; ועמ' רלג פסקא תפא). וכתב "יערות דבש" (ח"ב עמ' לג): "הביטו נא וראו כמה גדלה מעלת לשון הקודש והיא המקרבת ישועה וגאולה". ודאי נשמור על כל משמר לא לגלות לגוים סתרים שלנו (ודלא כמעשיהם של אנשי "שלום עכשיו"). ונתרחק מלהתערב בעריות עמהם.

"כימי צאתך מארץ מצרים, אראנו נפלאות" (מיכה ז, טו). נגאלנו אז, ונגאל שוב.